

Sad me vidiš, s

“Ako hoćeš da se nešto kaže, pošalji muškarca. Ako želiš da se nešto uradi, pošalji ženu”, kazala je svojevremeno britanska premijerka Margaret Tačer.

Svako ko živi u Beogradu (a i šire) prošao je barem jednom pored NATO agresijom razrušene zgrade Generalštaba u Nemanjinoj ulici i na njoj pročitao antologijsku rečenicu najvećeg srpskog vojskovođe 20. veka, vojvode Živojina Mišića: “Ko sme, taj može, ko ne zna za strah taj ide napred!”. Istorija Srbije jeste istorija ratova i bitaka, stradanja i smrti, suza i rastanaka, seoba i lutanja. O tome nas uče guslari, istoričari i pesnici. I to je ona zvanična, javna istorija koja nas do jedne tačke hrani i obrazuje, a od jedne koč i sprečava da kao društvo krenemo nekim lepšim stazama.

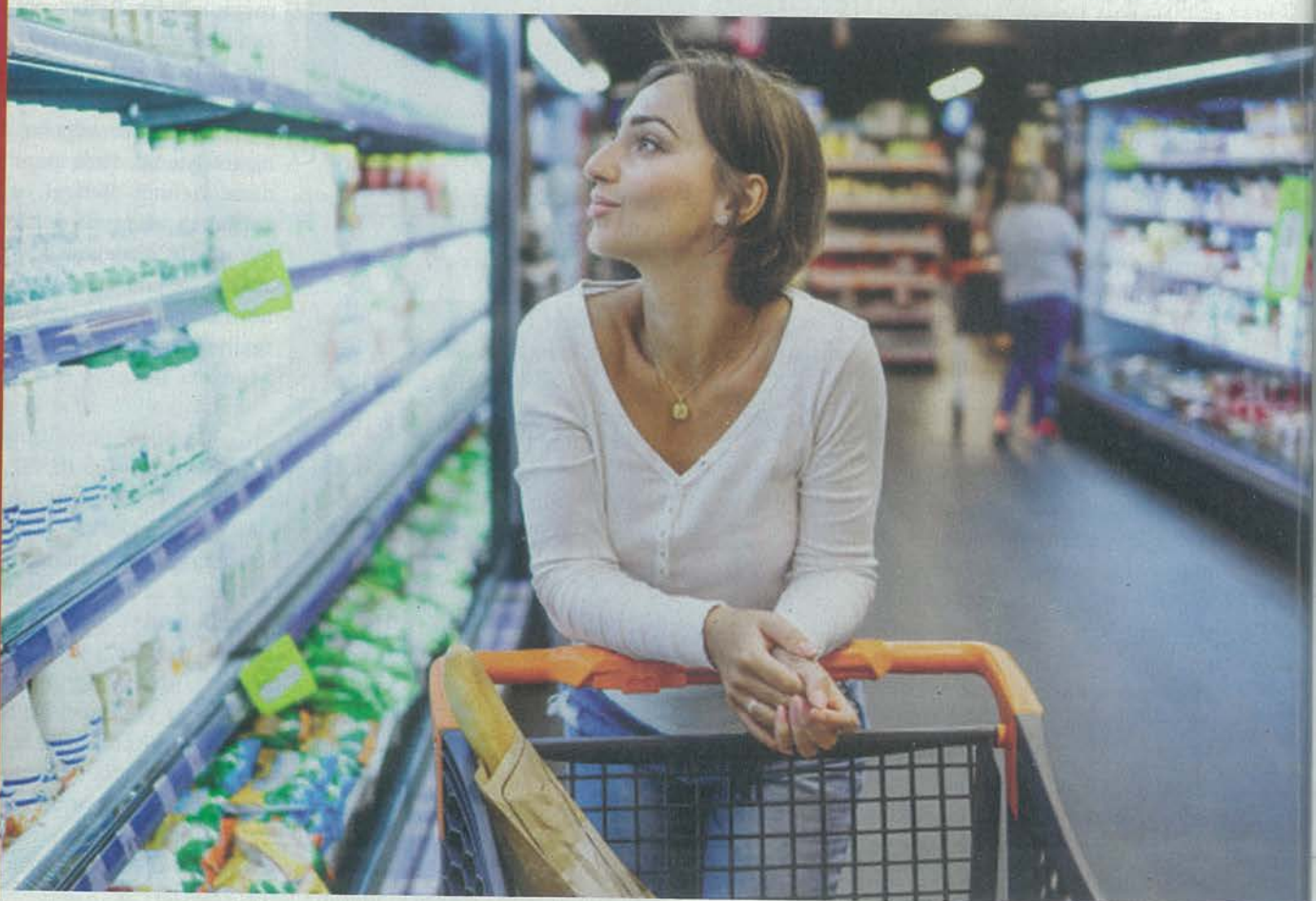
A opet, istorijska nauka još od Brodela istražuje fenomen “privatne istorije”, koju nisu pisali ni pobednici ni poraženi jer ih nije interesovala.

Simptomatično je da su oglasi za posao u kojima se traži žena starija od 45 godina, uglavnom - kada ih ima! - rezervisani za gerontodomačice, spremačice i kuvarice, dakle, opet one poslove koji ne samo da su manje plaćeni već po pravilu pripadaju upravo poslovima koje žene u svojim porodicama obavljaju kao neplaćeni i nevidljivi rad

Piše: **Gordana Bekčić**

To je intimna, sakrivena istorija, drugačijeg prosedea i narativa. Ona koja se bavi kulturom svakodnevnog života, stanovanja, ishrane, oblačenja, arhitekture, običaja, normi, formi, ponašanja i delanja. Kada je potraži-

te u knjigama, onda se uvek nekako stigne do teze o “ženskoj istoriji”. Sfera privatnog, onog što je iza scene i u ofu, uvek je bio rezervisani prostor ženske akcije, a žene su njene glavne junakinje. I ne bi tu bilo problema

ad me ne vidiš!

kada na toj razdeobnoj tački ne bi važila ključna distinkcija: vidljivo vs. nevidljivo. Jer ratnike, njihove pobe-
de i poraze pamtimo. OD žena, kralji-
ce i eventualno ljubavnice. Supruge,
majke i savetnice tih istih ratnika
istorija ne beleži. A kada je nešto
nevidljivo onda zapravo za druge ne
postoji jer mrak je tamo gde je odsu-
stvo svetla.

Napisala sam još davno za Danas
da "je tokom istorije javni prostor
bio rezervisan za muški pol, a da je
nežnija polovina tkala (sic!) nevidlji-
ve povesti gole suštine života. Onda
je došao 19. vek donevši u svom ko-
feru sufražetknje, tri talasa feminiz-
ma, borbu za pravo glasa, nasledstva,
rada, abortusa i sve tako do danas.

**JANKOVIĆ: Da li bi Srbija stala
bez žena starijih od 45 godi-
na? Ne samo da bi stala Srbija
bez žena 45+ nego bi krenula
unazad**

Nevidljive istorije, pa i ženske među
njima, smeše se sa rafova knjižarskih
radnji i naizgled sve je u redu, ali na
tom mestu otvora se prostor za za-
blude i zamagljenje vidika. Opsena je
sakrivena na terenu svakodnevnog
iskustva koje nam ukazuje da žene u
Srbiji na svom kičmenom stubu nose
ničim izazvanu privilegiju dvostru-
kog radnog vremena."

NE/KULTURA NEPLAĆENOG:

Prema podacima Republičkog zavo-
da za statistiku o količini vremena
koje građani Srbije troše na nepla-
ćene poslove ukazuje na to da, bez
obzira na nivo obrazovanja i profe-
sionalni status, žene u proseku troše
čitavih 4.5 sata dnevno na poslove u
koje spadaju briga o deci i njihovim
školskim obavezama, briga o stari-
jim članovima porodice, kuvanje i
pripremanje hrane, higijena i odr-
žavanje domaćinstva, nabavka, dok
mnoge od njih brinu o deci sa inva-
liditetom ili smetnjama u razvoju i/
ili odraslim zavisnim članovima do-
maćinstva. Kada bi se ove aktivnosti,

Brankica Janković, doskorašnja poverenica za ravnopravnost

Da li bi Srbija stala bez žena starijih od 45 godina?

Ne samo da bi stala Srbija bez žena 45+ nego bi krenula unazad. To je vreme kada su vam godine donele iskustvo, znanje, snagu i jedan drugačiji odnos prema životu i poslu, koji isključivo dolazi sa godinama jer takvih edu-
kativnih programa nema nigde na svetu. Tokom nevolje koja nas je snašla,
žene su se brzinom svetlosti organizovale, preuzele još dodatnih poslova na
svoja, ona što ih zovu "nejaka" leđa. I pre su radile većinu neplaćenih poslova
u kući i brinule o najmlađim i najstarijim članovima uže i šire familije, ali su
ranije imale pomoć, plaćenu ili neplaćenu, drugih žena, obično 65+, a onda je
virus onemogućio da budemo zajedno.

Ogroman broj žena zasukao je rukave, pa nakon ili istovremeno sa redov-
nim poslom od kuće, nakon savladavanja digitalnih platformi, krenule su u
kuvanje, čišćenje, peglanje, usisavanje, nabavku, sve to uz one mere preven-
cije i dodatnu, prečestu a neophodnu dezinfekciju. A nismo se nadale ni da će
mnoge od nas predavati matematiku, biologiju, hemiju – interesantno koliko
se snage, znanja i strpljenja nađe kad ti zatreba, pa savladaš i matematiku,
iako je nisi znala niti volela jer nema druge, nema ko drugi da pojasni, obri-
še suze i smiri decu, nervoznu što im je kuća jedino okruženje (ko se nije
prepoznao, ljudski je i to, ali neka proba da razume stvari iz tuđih cipela).
Ne mogu da iznesem ni jedan statistički podatak koji odražava realno stanje
stvari, možda bi poneki pokazao kolika je cena svega ovoga, ali nema stati-
stike koja meri broj neprospavanih sati i ličnih odricanja zarad onih kojima
smo neophodni.

Dakle, ko ovaj potencijal ne prepoznaje za razvoj Srbije, a bavi se javnim
politikama, u gustoj je magli. Još jedna napomena za razmišljanje, kako da
Srbija ide napred – poznajem nekoliko žena koje su neplanirano krenule u
turizam – opremile male kuće, vikendice – osmislile za tren svakakve čarolije
još iz starih vremena, kada su se bakini kolači i domaća, zdrava jela posebno
cenili i ponudile to, čak i na onlajn tržištu, i domaćim (koji zahvaljujući virusu
upoznaše i našu zemlju!) i stranim turistima, potpuno originalnu turističku
ponudu; zdravu, prelepu Srbiju, sa sve osmehom i toplinom. Dolazi vreme
kada će se to posebno ceniti, pa valja osmisliti kako unaprediti, ali i sačuvati
taj ljudski potencijal jer zdravlje nema cenu ili je ta cena najviša.

čak i po minimalnim iznosima dnevnica pretvorile u novac, postavlja se pitanje koliko bi građana i građanki Srbije zapravo moglo sebi da priušti sve ove usluge i nekako plati osoblje za taj posao.

(Ne)kultura podrazumevanog neplaćenog i, u najvećem stepenu, nevidljivog rada važi za sve starosne grupe žena u Srbiji, ali je najizraženija među ženama koje su starije od 45 godina. U Republici Srbiji trenutno živi bezmalo pola miliona žena koje pripadaju toj starosnoj grupi i koje su bez zvaničnog zaposlenja, te stoga potpuno nevidljive na tržištu rada. One ne ostvaruju vidljivu ekonomsku vrednost izraženu u ličnom dohotku niti doprinose ukupnom BDP-u zemlje. Istovremeno, sve ove žene, kao i njihove zaposlene sugrađanke i ispisnice, redovno i svakodnevno obavljaju ogroman broj poslova koji je potpuno nevidljiv i koji je usmeren na brojne aktivnosti koje omogućava-

PERIŠIĆ: Nezaposlene žene 45+ koštaju Srbiju bezmalo dve milijarde evra godišnje

vaju održivost i funkcionisanje njihovih užih ili širih porodičnih zajednica. Kao "igračice iz senke" ove su žene zapravo logistička podrška koja omogućava da svakodnevni život porodice i šire zajednice opstaje u okvirima koje definišu milioni sitnih međukoraka koji se u svakodnevici zapravo ne vide.

Žene 45+ predstavljaju u ekonomskom smislu jednu od najugroženijih društvenih grupa koje se najlakše isključuju iz ekonomskog života, koje se najlakše profesionalno deaktiviraju i koje su prve na udaru svih ekonomskih i društvenih kriza. I trenutna situacija sa pandemijom COVID-19 je među prvima u kontekstu otpuštanja i gubitka posla ugrozila žene, i to upravo one koje pripadaju ovoj starosnoj grupi.

Posebno su na udaru žene koje obavljaju poslove u uslužnim delatnostima i sa nižim kvalifikacijama, spremačice, prodavačice, ugostiteljske radnice, kućepaziteljke, žene koje čuvaju decu, negovateljice, žene zaposlene u frizerskim i kozmetičkim salonima i slično. Ova situacija ne samo da dovodi do gubitka finan-

Miroslava Perišić, UO "Žene na prekretnici"

Nakon pet godina rada udruženja spremni smo da strateški pristupimo aktivnom javnom zagovaranju prema svim donosiocima odluka kako bi se pristupilo rešavanju rodne i starosne diskriminacije na tržištu rada, zbog koje desetine hiljada radno sposobnih žena ostaju bez posla i prihoda. U Srbiji živi pola miliona žena koje pripadaju starosnoj grupi 45+. One su još u radnoj snazi, ali ne proizvode vidljivu i od tržišta detektovanu ekonomsku vrednost. Žene 45+ imaju uporedno niže stope aktivnosti u odnosu na mlađe žene i generalno u odnosu na muškarce. Osnivanje Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog predstavlja pravi trenutak za strateški pristup javnom zagovaranju u ovoj oblasti. Promenu koju bismo želeli jeste da se prilikom rasprave i donošenja programa i mera zapošljavanja, pored analize o odnosima polova uvede kao relevantna i analiza godina, odnosno životnih faza. Tada bi do punog izražaja došle dve činjenice: izuzetna ranjivost i brojnost populacije nezaposlenih žena 45+. Na primer dok je broj neaktivnih mladih žena, dakle onih koje nisu zaposlene niti traže posao, 327.400, dotle je 440.000 žena starijih od 45 godina.

Uzimanjem svih faktora u obzir izmenila bi se dosadašnja praksa da se žene u Srbiji posmatraju kao homogena društvena grupa, te bi se dobila potpuno drugačija perspektiva njihovih potreba baziranih na životnoj fazi u kojoj se nalaze. Na primer, 14.6% žena u godinama 45+ su prestale da traže posao jer su obeshrabrene i izgubile su nadu da će ga naći. Među mlađim ženama od 25 do 29 godina udeo onih koji su se obeshrabrile je samo 2,4 odsto, pošto ne odustaju tako lako.

Ženama starije životne dobi potrebni su, pre svega, motivacija, informisanje i vraćanje vere u sebe da bi se ponovo ohrabrile za aktivno traženje zaposlenja. Misija "Žene na prekretnici" jeste da se upravo kroz ekonomsko osnaživanje žena 45+, koje su najranjivija grupa na tržištu rada, doprinese zatvaranju rodnog jaza na tržištu rada, koji se u Srbiji godinama ne menja i iznosi 14 odsto u korist muškaraca. Uspehu naše javne kampanje, verujemo, pomoći će i rezultati istraživanja koje smo nedavno sproveli sa stručnjacima Ekonomskog fakulteta u Beogradu, a koje ukazuje na ekonomske gubitke koje trpi država usled činjenice da toliki broj žena te starosne dobi nije zaposlen. Državu ova situacija košta gotovo dve milijarde evra, odnosno skoro pet odsto bruto domaćeg proizvoda. Među ženama koje bi trebalo zaposliti da bi se rodni jaz na tržištu rada smanjio ili zatvorio su one sa niskim kvalifikacijama, žene sa sela, siromašne žene, samohrane majke, žene koje žive u Zapadnoj i Centralnoj Srbiji, a veliki broj među njima su starije žene.

sijske sigurnosti već dodatno, proticanjem vremena, utiče i na psihofizičko zdravlje, nivo samopouzdanja i samovrednovanja, otežavajući, usled gubljenja motivacije, vraćanje energije i snage za dalje aktivno traženje posla.

Istovremeno, savremeni kulturološki obrazac koji nameće kult mladosti i fizičke lepote dodatno pojačava pritisak na ovu grupu, što dovodi do odustajanja od aktivnog nalaženja posla, deaktiviranja i okretanja sferi privatnog i nevidljivog rada. Ovakvom stanju doprinosi i činjenica da javne politike, mediji, donosioci odluka ne percipiraju žene 45+ kao relevantnu društvenu, ekonomsku ni političku snagu našeg društva, osim eventualno u vreme izbornih kampanja kada su svi građani podjednako važne ciljne grupe. Ženska prava i rodna ravnopravnost zgodna su i medijski privlačna tema koja uvek zvuči dobro i "lepo se slika", kako bi rekli novinari i urednici. Problem nastaje kada je pomenuta tema samo jednokratno sredstvo za političku upotrebu radi ubiranja taktičkih poena u javnom i medijskom prostoru.

BEZ SVESTI: Trenutan rodni raspored snaga u republičkoj vladi govori u prilog pojačane brige za rodnu ravnopravnost i položaj žena. Osnivanjem resornog ministarstva sa ljudskim pravima u svom mandatu i veliki broj ministarki u novom sazivu šalje određenu pozitivnu poruku. Ostaje, međutim, da se vidi da li će se u međuresornom dijalogu i novim političkim i ekonomskim rešenjima zaista nešto i učiniti i da li će nova administracija sagledati sve radne i profesionalne potencijale posедуju žene u Srbiji. Zapadna radna etika i ekonomski poredak u kojem savremeni svet živi već odavno i kontinuirano produžava radni vek za oba pola. Koncept celoživotnog učenja i dugog radnog veka u Zapadnoj Evropi ženu 45+ smešta negde u sredinu njene profesionalne biografije. U Srbiji to nije slučaj tako da su žene 45+ u velikoj neizvesnosti kada je u pitanju nalaženje i zadržavanje posla jer ih tržište rada percipira kao osobe koje za većinu poslova koje nude poslodavci nisu poželjne.

Nepostojanje jasne svesti celokupnog društva o kapacitetima koje

Ovo nije feministički tekst. Ovo je poziv da se razmisli o sledećem pitanju: kako bi izgledala naša svakodnevnica da nam iza leđa ne stoji makar minimalni neplaćeni, nevidljivi rad neke majke, bake, prijateljice, komšinice?

poseduju žene te starosne grupe posledica je nekoliko međupovezanih uzroka, od kojih je svakako jedan od najznačajnijih upravo stereotipni kulturološki obrazac koji podrazumeva brojne veštine, poslove i aktiv-

VIDOJEVIĆ: Ne radi se samo o zaradi koja se donosi u kuću već i o efektima koje zapošljavanje ima na preuzimanje odgovornosti za sopstveni život, odlučivanje o trošenju zarađenog novca i pozitivnom uticaju na žene iz okruženja

nosti koje se od strane zajednice ne percipiraju kao posebni kapaciteti. A ni od većine samih žena koje pri-

padaju ovoj grupi. Stoga bi bilo zanimljivo ukoliko bi se moglo sagledati i istražiti šta sve tokom 45 i više godina života nauči, savlada, sazna, usvoji i usavrši kao znanje i veštinu jedna prosečna žena.

Bilo da živi na Peštterskoj visoravni u planinskom zaseoku ili u Novom Sadu sa sve fakultetskom diplomom i solidnim zaposlenjem, žena koja pripada ovoj starosnoj grupi jeste ogroman izvor znanja, sakupljenog iskustva, veština, često bogate i raznolike profesionalne biografije. Oglasi za posao, međutim, u kojima se traži žena starija od 45 godina, uglavnom su – kada ih ima! – rezervisani za gerontodomačice, spremačice i kuvarice, dakle, opet u onim poslovima koji ne samo da su manje plaćeni već

Vesna Vidojević, GIZ Srbija

Ženski identitet i profesionalni angažman

Žene u ovim godinama su u najproduktivnijem dobu za pronalaženje radnog angažmana zato što imaju mogućnost da usklade svoje potrebe sa životnom situacijom. Imaju iskustvo koje im omogućava bržu integraciju ili reintegraciju na tržište rada, kroz realne procene njihovih želja, mogućnosti i onoga što je dostupno od radnih mesta. Postoje istraživanja i analize koje daju brojne ne samo ekonomske argumente već i argumente socijalne inkluzije, zašto ova grupa žena treba da postane ili nastavi da bude radno aktivna. Oba navedena aspekta su značajna, ali pored njih želim da istaknem uticaj promene na svakodnevni život ovih žena.

Ono što sam naučila iz iskustva rada sa korisnicama projekata Nemačke razvojne saradnje jeste da se aktivira veliki potencijal za lični rast i razvoj, koji rezultira većim poštovanjem koje stiču u svojim porodicama i zajednicama. Dakle, ne radi se samo o zaradi koja se donosi u kuću već i efektima koje zapošljavanje ima na preuzimanje odgovornosti za sopstveni život, odlučivanje o trošenju zarađenog novca i pozitivnom uticaju na ostale žene iz porodice i okruženja.

Vesna Kovačević, UG Laris Čačak

Društvo ne prepoznaje vrednost životnog i profesionalnog iskustva

Svako životno doba je dobro i ima svoje prednosti. Postavlja se pitanje zašto onda žene koje su starije od 45 godina sve češće svrstavamo u ranjivu kategoriju. Šta je to što predstavlja potencijalne faktore rizika koji dovode do snižavanja nivoa kvaliteta života ovih žena, a one su neprocenjiv resurs kojim svako društvo raspolaže. Da li resurse koristimo na pravi način?

Na osnovu savetodavnog rada sa ženama starijim od 45 godina kojim se bavim tokom poslednjih par godina najlakše ću ih opisati ako kažem da su to žene koje nisu potpuno svesne svojih potencijala i kompetencija ("sve se podrazumeva", "niko ne vrednuje to što znamo i umemo", "mogu samo da radim šta mi se ponudi"...); to su jake i trpeljive žene, spremne da uče. Dugačak je spisak njihovih pozitivnih osobina. Žene koje pripadaju ovoj starosnoj dobi često su nezaposlene ili angažova-

ne na slabije plaćenim poslovima i na tržištu rada nalaze se u podređenom položaju, sa nedovoljnim ili neprepoznatim kvalifikacijama. Sve ih to čini obeshrabrenim i nedovoljno sigurnim u sebe, tako da odustaju od potrage za adekvatnim poslom pristajući na bilo šta, ili se povlače, postajući "porodični servis za sve".

Odrastale su u drugačijem društvenom kontekstu, u sistemu vrednosti koji je danas neprepoznatljiv i nepriznat, tako da teško odgovaraju na zahteve koje postavlja sadašnjica. A ipak, njihove su kompetencije pravo blago koje mogu da iskoriste za sebe i svoju porodicu. Ono što im je potrebno jeste podrška da prepoznaju i vrednuju ono što znaju, umeju i mogu. Istovremeno ih treba osnažiti kako da sebe predstavljaju poslodavcu jer svaka životna situacija je prilika za učenje zahvaljujući čemu menjamo sebe i svoju okolinu. Stičući veštine kroz procese

neformalnog i informalnog učenja, žene mogu da odgovore na najveće izazove sa kojima se susreću. Treba im samo pružiti šansu, ili, još bolje, podržati ih da samostalno traže svoje prilike i ostvaruju ih. Važno je naglasiti da postoje različiti programi kao vid podrške, ali često to bude ponuda koju žene prinudno prihvataju, mada dugoročnije dovodi do nezadovoljstva poslom koje može da dovede do negativnih posledica po fizičko i mentalno zdravlje. Iskustvo ide u prilog tome da prvo treba raditi procenu njihovih realnih kompetencija i potencijala, i na osnovu toga kreirati dalju podršku koja vodi ka samoostvarenju.

Žene se nerado odlučuju da pokrenu sopstveni biznis (izostaje podrška porodice, nedostaje početni kapital, nepoznavanje sveta traženih i profitabilnih poslova...), ali i rad od kuće, kao i svoje svakodnevne aktivnosti mogu da pretvore u izvor prihoda. Savetodavni rad ima svoje ishode. Žene starije od 45 godina (prvo treba da shvate da) su u najboljem životnom dobu, da traže svoja prava, kao i da slobodno samostalno, ili udružene, mogu da istražuju mogućnosti kako da ih ostvare.

po pravilu pripadaju upravo onim poslovima koje žene u svojim porodicama obavljaju kao neplaćeni i nevidljivi rad.

I pored kontinuiranog unapređenja u oblasti rodne ravnopravnosti, zahvaljujući pre svega izmenama javnih politika, strateškim dokumentima, radu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i brojnim inicijativama civilnog društva, udeo patrijarhalnih kulturnih matrica u srpskom društvu ne smanjuje se onom brzinom i tempom koji bi bio poželjan. U brojnim sredinama, međutim, a naročito u ruralnim područjima, dominantan obrazac i dalje pod "ženskim poslovima" podrazumeva čitav jedan

KOVAČEVIĆ: Žene starije od 45 godina (prvo treba da shvate da) su u najboljem životnom dobu, da traže svoja prava, kao i da slobodno samostalno ili udružene mogu da istražuju mogućnosti kako da ih ostvare

spektar "nevidljivih", kućnih obaveza koje u mnogim slučajevima izviru iz običajnog prava (posebno sve ono što se tiče brige o starijim članovima porodice i odnosima na relaciji pružnika i njihovih roditelja).

Na nedavno održanoj konferenciji

koju je organizovalo udruženje Žene na prekretnici, koja je bila posvećena temi ekonomskog položaja žena 45+ jedna od tema bila je upravo postojanje brojnih prepreka koje sprečavaju aktivno zapošljavanje žena ove starosne dobi. Kao jedna od uočenih prepreka jeste upravo postojanje fenomena neplaćenog kućnog rada kao otežavajuće okolnosti za puno učešće velikog broja žena 45+ na tržištu "plaćenog" rada.

UVEK VANREDNO: Ako se sagleda celokupan kontekst ženske biografije, od ranog devojstva do duboke starosti, može se zaključiti da su žene u svakoj fazi svog životnog ciklusa na izvestan način u vanrednom stanju. One su u povišenom stepenu spremnosti da odgovore na sve izazove koje pred njih postavlja život. Ženska biografija puna je zadataka koji je potrebno obavljati na više nivoa. Bilo da su u kući ili na radnom mestu, da se bore protiv siromaštva porodice, pružaju podršku svom partneru u njegovim životnim i profesionalnim prekretnicama, da rađaju i podižu decu, neguju svoje i tuđe roditelje, podržavaju svoje prijateljice, da se bore za status, profesionalno ostvarenje i bolju poziciju – one su na ratištu. I u vojničkim čizmama. To je sadašnjost žene u Srbiji, a u velikom

stepenu i u regionu.

Ako se, sa druge strane, zagledamo u prošlost kroz ženske biografije slika će biti još oštija: one su bile čuvarke opstanka i života, zaštitnice i hraniteljke potomstva, spasiteljke kulturnih obrazaca i običaja. One su zapravo bile nevidljive heroine svih naših istorija, ratova i kriza. I zato ne bi bilo zgoreg vratiti se vojvodi Mišiću sa početka ovog teksta i iz drugog ugla širom otvorenih očiju i srca pogledati u njegove reči, a imati pred očima sve one žene koje su bile i ili jesu još uvek nevidljivi pratioci naših ličnih biografija – sve one koje su parče svog života potrošile da bi mi danas bili i bile ono šta jesmo. U biografiju svih nas utkani su sati, dani i meseci nevidljivog rada naših roditeljki, baka, tetaka, komšinica i svih ostalih članica zajednice unutar koje smo stasavali. Kao muškarci i kao žene. **Z**

Napomena

Tekst je deo projekta "Žene Srbije na raskršću prava i nepravda", koji se sufinansira sredstvima Ministarstva kulture

Република Србија
Министарство културе и информисања

Srbije. Stavovi izneti u medijskom proizvodu ne oslikavaju nužno stavove organa koji sufinansira projekat

